

Scrisori ale unor arădeni adresate miniștrilor Ioan Lupaș și Constantin Argetoianu (1926, 1929)

Letters from some people from Arad addressed to the ministers Ioan Lupaș și Constantin Argetoianu (1926, 1929)

*Laurențiu-Ștefan Szemkovics,
Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, București*

Abstract

The purpose of this presentation is to make known two letters that come from the Bucharest Central National Archives written, in 1926, by Ascaniu Crișan, director of the Boys Highschool „Moise Nicoară” from Arad, to Ioan Lupaș, minister of Health and Social Protection and, in 1929, by Ioan Mladin, director of the House of Educators from Arad, to Constantin Argetoianu, minister of Agriculture and Domains.

Key words: Arad, National Archives, Ascaniu Crișan, House of Educators from Arad, Constantin Argetoianu, Ioan Lupaș, Ioan Mladin, Boys Highschool „Moise Nicoară” from Arad, minister of Agriculture and Domains, minister.

La Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, în fondurile „Lupaș Ioan” și „Constantin Argetoianu” se află două scrisori semnate de doi arădeni, Ascaniu Crișan și Ioan Mladin.

Ascaniu Crișan¹ (1881-1947), sibian de origine, director al Liceului de băieți „Moise Nicoară” din Arad (1920-1947), le-a fost profesorul viitorilor academicieni **Tiberiu Popoviciu** (n. 16 februarie 1906, Arad – d. 29 decembrie 1975, Cluj, matematician, prof. univ.), **Caius Iacob** (n. 29

¹ Ascaniu Crișan (1881-1947), sibian de origine, director al Liceului de băieți „Moise Nicoară” din Arad (1920-1947), președintele onorific al „Societății de matematică a elevilor”; *Pentru creditul românesc din Ardeal și Banat*, în „Revista Economică”, anul XXXVII, 1935, nr. 47, p. 342; Virgil Valea, *Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc în Arad în perioada interbelică (1919-1938)*, în „90 de ani de administrație românească în Arad. Culegere de studii și comunicări”, coordonatori: Doru Sinaci, Emil Arbonie, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2010, p. 223.

martie 1912, Arad – d. 6 februarie 1992, București, matematician, profesor la Universitatea din București și la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj), **Valeriu Novacu** (n. 26 iunie 1909, Pecica, Arad – d. 20 martie 1992, București, fizician, membru corespondent al Academiei Române), **Aurel Avramescu** (n. 17 iunie 1903, Radna, Arad – d. 29 octombrie 1985, București, inginer, președinte al Centrului de documentare științifică al Academiei Române).

În prima scrisoare, dată la Arad, în 28 aprilie 1926, Ascaniu Crișan îi adresează trei rugăminți lui Ioan Lupaș², la acea dată ministrul sănătății și ocrotirii sociale (30 martie 1926-4 iunie 1927). Prima rugămințe se referă la sprijinul pentru schimbarea a 6 titluri de rentă ale liceului, emise înainte de 1914, în titluri românești: *„Liceul nostru dispune de 6 titluri de rentă emise înainte de 1914, pe care statul român urmează să le schimbe în titluri românești. În anul 1921 ele au fost declarate și ștampilate. În anul trecut urma să fie depuse la Administrația financiară. Nu știu cum s-a făcut că mi-am uitat de ele și acuma aflu că nu sunt trecute în tabloul celor ce vor fi răscumpărate. Deși termenul a expirat demult, am socotit totuși să fac o încercare, da dacă greșeala se poate repara. Prezint aci o petiție în acest sens, pe care te rog să o dai dlui ministru Lapedatu³, rugându-l să o rezolve favorabil. Ți-ași fi foarte mulțumitor, dacă liceul nostru, în schimbul acestor rente, s-ar putea alege cu câteva hârtii de valoare românești”*.

A doua rugămințe se referă la intervenția pentru a muta ambulatoriul policlinic din clădirea lojei francmasonilor, astfel încât în acel local Despărțământul Astei din Arad să întemeieze un muzeu etnografic: *„Despărțământul Astei din Arad⁴, al cărei subdirector sunt, vrea să întemeieze un muzeu etnografic⁵. Cel mai potrivit local pentru aceasta ar fi*

² Ioan Lupaș (n. 9 august 1880, Săliște, comitatul Sibiu – d. 3 iulie 1967, București).

³ Ion I. Lapedatu, ministrul finanțelor (30 martie 1926-19 martie 1927) în guvernul Alexandru Averescu (3) în perioada 30 martie 1926-4 iunie 1927; frate gemăn cu Alexandru I. Lapedatu, istoric, politician și președinte al Academiei Române. A fost guvernator al Băncii Naționale a României (1944-1945), membru de onoare al Academiei Române (din 1936).

⁴ La 5 noiembrie 1924 a luat naștere, sub președinția lui Teodor Botiș, *Despărțământul din Arad al Astei*. În 1932 direcțiunea asociației a fost preluată de Ascaniu Crișan, urmat din 1936, până la sfârșitul perioadei interbelice de către Iustin Marșieu; G. Preda, *Activitatea „Astei”, în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Editura Astei, Sibiu, 1944, p. 148; Horia Truță, *ARAD – GAI. Scrieri monografice*, volumul II, Mirador, Arad, 2012, p. 259.

⁵ Ascaniu Crișan a militat, împreună cu profesorii Caius Lepa și Nichi Lazăr, pentru înființarea unui Muzeu Etnografic la Arad; Virgil Valea, *Cultură și spiritualitate românească în Arad în perioada interbelică (1919-1940)*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2005, p. 238; idem, *Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc în Arad în perioada interbelică (1919-1938)*, p. 221.

loja francmasonilor. Or această casă e ocupată de ambulatoriul policlinic. Clădirea se află în nemijlocita apropiere a căminului învățătorilor, vis à vis de școala normală de fete, fiind învecinată și cu școala de meserii. Din punct de vedere al educației tinerimii școlare care își fac educația în aceste școli, clădirea e improprie unui ambulator, cercetat zilnic de atâtea femei pierdute. Te-ași ruga să examinezi chestiunea și să dispui ca ambulatorul să fie plasat aiurea. Localul acesta, aflător în cartierul școlilor, e mai curând potrivit pentru muzeul Astrei, decât pentru ambulator. Cred că părintele Botiș⁶ a intervenit în același sens. Despre temeinicia motivelor invocate de mine, cred că te vei putea convinge personal, cu prilejul vizitei pe care o vei face Aradului”. În continuare se mai face referire la inaugurarea sanatoriului de tuberculoși la Arad.

Prin cea de-a treia rugămintă adresată ministrului, Ascaniu Crișan solicită luarea de măsuri împotriva profesorului Dante Gherman: „Cunoști pe profesorul Dante Gherman, îl știi ce plătește. În cursul anului acesta s-a pornit o anchetă împotriva lui pentru faptul că a trecut la examene elevi în schimbul paradelor grase, că nu-și face datoria în școală și că în societate dovedește o purtare incalificabilă. Cazul a fost anchetat de dl. insp. Petrovici, pe urmă de dl. insp. gen. P. Marinescu; ambii ne-au promis că vor scăpa liceul nostru de această belea. Au trecut de atunci luni și dreptate nu se face. Faptul că păcătoșii nu se pedepsesc, are o influență detestabilă asupra celorlalți profesori. Vinovatul, văzându-se tare și mare, și-a luat de-un timp încoace nasul la purtare. Vine la școală când îi place, iar când vine e vai de cartea care o face. Acum, după ce a cutreierat toate partidele politice, s-a înscris la țărăniști, unde a putut să parvină ducându-l în eroare pe Bogdan Duică. Și – horribile dictu⁷ – licheaua candidează la alegeri. Acum te rog să vorbești cu dl. ministru Negulescu⁸, sau cu dl. secretar general Otețeleșanu, și să stărui ca să se dea curs chestiunii lui disciplinare. Dosarul e la minister, ancheta s-a făcut, urmează ca ministerul sau consiliul permanent să se pronunțe. Este desasperant faptul că astfel de chestiuni se pot la noi amâna ad calendas. O seamă de profesori, văzând cum păcătosului i se lasă libertatea de-a opera în bună voie, fără a i se

⁶ Pr. dr. Teodor Botiș (1873-1940) scris două mari monografii: *Istoria Școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, 1922 și *Monografia familiei Mocioni*, 1939; a fost membru al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA) și primul președinte al despărțământului Arad al acesteia, luptător pentru Unirea cu țara.

⁷ Îngrozitor de spus.

⁸ Petre P. Negulescu, ministrul instrucțiunii publice (30 martie-14 iulie 1926) în guvernul Alexandru Averescu (3) în perioada 30 martie 1926-4 iunie 1927.

aplica sancțiunile, sunt gata să-și dea demisia din învățământ. Eu nu cer decât să se facă dreptate și sper că actualul guvern își va face datoria. Urgentarea chestiunii din partea ta sunt sigur că va avea rezultatul dorit”.

În urma verificării, la care m-a sprijinit dr. Augustin Mureșan, scrisoarea de mai sus nu apare în studiul cercetătorilor Radu Ardelean și Lucian Giura⁹.

În cea de-a doua scrisoare, dată la Arad, în 20 ianuarie 1929, Ioan Mladin, la acea dată directorul Casei Învățătorilor din Arad, îi mulțumește lui Constantin Argetoianu, pentru că, în timpul când a fost ministru al agriculturii și domeniilor, a acordat, gratuit, lemne de foc Casei Învățătorilor din Arad: *„La intervenția colegului și prietenului nostru de principiu, dl. A. Micoși, director școlar în Arad, în timpul când Excelența Voastră ocupați cu onoare fotoliul ministerial al Domeniilor, ați avut înalta bunăvoință de ați acordat – în mod gratuit – pentru Casa Învățătorilor din Arad¹⁰ o cantitate de 320 m. steri lemne de foc din pădurile statului. Pentru acest gest nobil și uman și pentru solitudinea și dragostea dovedită cu atâta prisosință față de cauzele modestei tagme dascălești din încredințarea Consiliului de administrație al Casei învățătorilor, precum și eu personal, vă rugăm respectuos, Domnule Ministru, să binevoiți a primi expresiunea celor mai simțite și afectuoase mulțumiri și recunoștința dascălimii din jud. Arad.*

Cu dorința și speranța, că bunul Dumnezeu vă va-nvrednici ca în viitorul cel mai apropiat, să puteți fi din nou protectorul și sprijinul nostru, vă rugăm Excelență, să binevoiți a primi asigurarea celor mai înalte considerațiuni ce cu onoare vă păstrăm”.

I.

**DIRECTORUL
LICEULUI „MOISE NICOARĂ” ARAD.**

Arad 28 april, 1926

Iubite nașule,

⁹ Radu Ardelean, Lucian Giura, *Corespondența lui Ascaniu Crișan cu Ioan Lupaș*, în „Ziridava”, XXI, 1998, p. 371-382.

¹⁰ În 1919 se întemeiază „Asociația Învățătorilor din Județul Arad” care avea în patrimoniu și Casa Învățătorilor; Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, fond *Asociația Învățătorilor Români din Ardeal, Banat și Părțile Ungurene*, inventar nr. 442, în prefața întocmită de inspector asistent Arhire Andreea-Cristina.

Te rog să nu te superi dacă vin și eu să te molestez cu o rugare. Iată de ce e vorba:

Liceul nostru dispune de 6 titluri de rentă emise înainte de 1914, pe care statul român urmează să le schimbe în titluri românești. În anul 1921 ele au fost declarate și șampilate. În anul trecut urma să fie depuse la Administrația financiară. Nu știu cum s-a făcut că mi-am uitat de ele și acum aflu că nu sunt trecute în tabloul celor ce vor fi răscumpărate. Deși termenul a expirat demult, am socotit totuși să fac o încercare, da dacă greșeala se poate repara. Prezint aci o petiție în acest sens, pe care te rog să o dai dlui ministru Lapedatu, rugându-l să o rezolve favorabil. Ți-ași fi foarte mulțumitor, dacă liceul nostru, în schimbul acestor rente, s-ar putea alege cu câteva hârtii de valoare românești.

A doua rugare a mea e de ordin cultural. Despărțământul Astrei din Arad, al cărei subdirector sunt, vrea să întemeieze un muzeu etnografic. Cel mai potrivit local pentru aceasta ar fi loja francmasonilor. Or această casă e ocupată de ambulatoriul policlinic. Clădirea se află în nemijlocita apropiere a căminului învățătorilor, vis à vis de școala normală de fete, fiind învecinată și cu școala de meserii. Din punct de vedere al educației tinerimii școlare care își fac educația în aceste școli, clădirea e improprie unui ambulator, cercetat zilnic de atâtea femei pierdute. Te-ași ruga să examinezi chestiunea și să dispui ca ambulatorul să fie plasat aiurea. Localul acesta, aflător în cartierul școlilor, e mai curând potrivit pentru muzeul Astrei, decât pentru ambulator. Cred că părintele Botiș a intervenit în același sens. Despre temeinicia motivelor invocate de mine, cred că te vei putea convinge personal, cu prilejul vizitei pe care o vei face Aradului. O spun aceasta, fiind informat că cu prilejul inaugurării sanatoriului de tuberculoși ce s-a deschis de curând aci, vei veni la Arad.

În fine o a treia rugare. Cunoști pe profesorul Dante Gherman, îl ști ce plătește. În cursul anului acesta s-a pornit o anchetă împotriva lui pentru faptul că a trecut la examene elevi în schimbul paradelor grase, că nu-și face datoria în școală și că în societate dovedește o purtare incalificabilă. Cazul a fost anchetat de dl. insp. Petrovici, pe urmă de dl. insp. gen. P. Marinescu; ambii ne-au promis că vor scăpa liceul nostru de această belea. Au trecut de atuncea luni și dreptate nu se face. Faptul că păcătoșii nu se pedepsesc, are o influență detestabilă asupra celorlalți profesori. Vinovatul, văzându-se tare și mare, și-a luat de-un timp încoace nasul la purtare. Vine la școală când îi place, iar când vine e vai de cartea care o face. Acum, după ce a cutreierat toate partidele politice, s-a înscris la țărâniști, unde a putut să parvină ducându-l în eroare pe Bogdan Duică. Și – horribile dictu – licheaua candidează la alegeri.

Acum te rog să vorbești cu dl. ministru Negulescu, sau cu dl. secretar general Oteteleşanu, și să stăruie ca să se dea curs chestiunii lui disciplinare. Dosarul e la minister, ancheta s-a făcut, urmează ca ministerul sau consiliul permanent să se pronunțe. Este desasperant faptul că astfel de chestiuni se pot la noi amâna ad calendas. O seamă de profesori, văzând cum păcătosului i se lasă libertatea de-a opera în bună voie, fără a i se aplica sancțiunile, sunt gata să-și dea demisia din învățământ. Eu nu cer decât să se facă dreptate și sper că actualul guvern își va face datoria. Urgentarea chestiunii din partea ta sunt sigur că va avea rezultatul dorit.

Cerându-ți din nou iertare, pentru molestare, te rog să primești din partea noastră a tuturor, cele mai calde salutări.

Ascaniu.¹¹

II.

IOAN MLADIN

Domnule Ministru¹²,

La intervenția colegului și prietenului nostru de principiu, dl. A. Micloși, director școlar în Arad, în timpul când Excelența Voastră ocupați cu onoare fotoliul ministerial al Domeniilor, ați avut înalta bunăvoință de ați acordat – în mod gratuit – pentru Casa Învățătorilor din Arad o cantitate de 320 m. steri lemne de foc din pădurile statului.

Pentru acest gest nobil și uman și pentru solitudinea și dragostea dovedită cu atâta prisosință față de cauzele modestei tagme dascălești din încredințarea Consiliului de administrație al Casei învățătorilor, precum și eu personal, vă rugăm respectuos, Domnule Ministru, să binevoiți a primi expresiunea celor mai simțite și afectuoase mulțumiri și recunoștința dascălimii din jud. Arad.

Cu dorința și speranța, că bunul Dumnezeu vă va-nvrednici ca în viitorul cel mai apropiat, să puteți fi din nou protectorul și sprijinul nostru, vă rugăm Excelență, să binevoiți a primi asigurarea celor mai înalte considerațiuni ce cu onoare vă păstrăm.

Arad, la 20 ianuarie 1929.

Pururea devotat:

¹¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Lupaș Ioan*, 49-51, filele 1-2.

¹² Constantin Argetoianu, ministrul agriculturii și domeniilor (24 noiembrie 1927-9 noiembrie 1928), în guvernul condus de Vintilă I.C. Brătianu în perioada (24 noiembrie 1927-9 noiembrie 1928).

I. Mladin <m.p.>
Directorul Casei Învăț.¹³

Prezentarea scrisorilor de mai înainte, care scot în evidență o parte dintre personalitățile și instituțiile din Arad în perioada interbelică, se constituie într-un apel și permanent imbold pentru depistarea, salvarea și introducerea în circuitul științific și a altor mărturii de acest gen, rămase încă necunoscute.

¹³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Constantin Argetoianu*, II/17, filele 1-2.